

CRISI VINÍCOLA, RENOVACIÓ TECNOLÒGICA I COOPERATIVISME. EL SINDICAT AGRÍCOLA DEL VENDRELL I ELS CELLERS COOPERATIUS DEL PENEDÈS DEL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XX (1900-1936)¹

ANTONI SAUMELL SOLER

UN MARC INEXPLORAT

D'uns anys ençà la història agrària i l'estudi dels moviments associatius que hi estan relacionats estan essent objecte de nombrosos treballs en l'àmbit català i estatal, que contribueixen a fer conèixer i a contextualitzar els fenòmens locals amb d'altres de més generals. Pel que fa als estudis sobre les formes de l'associacionisme agrari a la Catalunya del primer terç del segle hem de recordar que els darrers anys han estat testimonis d'un nombre creixent d'aportacions historiogràfiques sobre el tema. Les noves investigacions han obert una etapa que té els seus antecedents en treballs com els de Joan Raventós, Josep Iglésies i Albert Balcells.² En primer lloc, hem d'esmentar un conjunt de recerques que, sense estar específicament dedicades a la qüestió, l'han abordada dintre del marc més ampli de les transformacions que l'agricultura catalana de la segona meitat del segle XIX i del primer terç del segle XX experimentà en el seu trànsit cap al capitalisme.³ També hem de fer referència a d'altres treballs que han enfocat el tema d'una manera més o menys directa però en aquest cas des d'una òptica general espanyola.⁴ A continuació cal destacar contribucions com el darrer llibre de Mayayo, que representa un considerable esforç de síntesi dels darrers cent anys d'associacionisme agrari a Catalunya o el treball de Jaume Barrull sobre les comarques de Lleida, que contextualitza el fenomen en un àmbit geogràfic concret i durant un període històric decisiu per al desenvolupament dels moviments socials.⁵ Finalment, trobem una important eclosió d'estudis a cavall entre

1. Tesi doctoral llegida el 19 d'octubre de 1998 a la Universitat Pompeu Fabra, dirigida per Antoni Gavalrà Torrents i que obtingué la qualificació d'excel·lent *cum laude* per unanimitat atorgada pel tribunal integrat per Josep Termes i Ardèvol (president), Pere Anguerra Nolla (secretari), Gemma Tribó Trabería, Andreu Mayayo i Artal i Samuel Garrido Herrero (vocals).

2. Joan RAVENTÓS CARNER (1960), *El movimiento cooperativo en España*, Barcelona, Ariel; Josep IGLÉSIES (1968), *La crisi agrària de 1890-1900. la fil·loxera a Catalunya*, Barcelona, Ed. 62; Albert BALCELLS (1983), *El problema agrari a Catalunya. La qüestió rabassaire (1890-1936)*, Barcelona, La Llar del Llibre.

3. Aquest és el cas de les tesis doctorals de Josep PUJOL ANDREU (1988), *Les transformacions del sector agrari català 1890-1936*, UAB; Gemma TRIBÓ TRAVERÍA (1989), *Evolució de l'estructura agrària del Baix Llobregat (1860-1931)*, UB; Josep COLOMÉ FERRER (1996), *L'especialització vitícola a la Catalunya del segle XX. La comarca del Penedès*, UB; Josep CASANOVAS I PRAT (1996), *L'acció tècnica agrària (1912-1939). La política agrària de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya*, UB.

4. Josefina CUESTA BUSTILLO (1978), *Sindicalismo católico-agrario en España (1917-1919)*, Madrid, Narcea; Juan José CASTILLO (1979), *Proprietarios muy pobres. Sobre la subordinación política del pequeño campesino. La Confederación Nacional Católica Agraria 1917-1942*, Madrid, MAPA; Juan Luís PAN-MONTOJO (1994), *La bodega del Mundo. La vid y el vino en España (1800-1936)*, Madrid, AV-MAPA; Samuel GARRIDO (1996), *Treballar en comú. El cooperativisme agrari a Espanya 1900-1936*, València, Alfons el Magnànim.

5. Andreu MAYAYO (1995), *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme agraris a Catalunya. 1893-1994*, Catarroja-Barcelona, Afers; Jaume BARRULL (1986), *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1939)*, Barcelona, L'Avenc.

l'àmbit *regional* o comarcal i la monografia de caire local com alguns dels treballs recollits a la *Revista de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre*, any CXL (1991) o el de Pomés per a la zona del Maresme,⁶ els de Fuguet i Mayayo per a la Conca de Barberà,⁷ els de Jordi Planes per al Vallès,⁸ els de Gemma Tribó i Josep Casanovas per al Baix Llobregat i per a les comarques d'Osona respectivament,⁹ el treball ja clàssic d'Antoni Gavalrà sobre la Societat Agrícola de Valls,¹⁰ i Santesmases sobre el cas de Nulles i, darrerament, els d'Enric Vicedo, Josep Joan Mateu, Santesmases i Josep Maria Ramon Muñoz.¹¹ Alhora, cal recordar que ben aviat es publicaran les actes de les Segones Jornades sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder Local als Països Catalans, que sota el títol *Solidaritats pageses, sindicalisme i cooperativisme* se celebraren a Alguaire el març de 1997.

El Penedès també ha estat objecte d'estudi pel que fa als inicis i al desenvolupament de l'associacionisme agrari. D'una banda, disposem dels treballs de Pere Solà que contextualitzen el fenomen a l'escala més àmplia de l'associacionisme popular.¹² Però el fenomen associatiu que ha concentrat l'interès majoritari dels historiadors ha estat el moviment rabassaire. Aquí cal destacar el treball clàssic de Giral,¹³ el ja esmentat de Balcells, les aportacions fetes durant aquests darrers anys per Ramon Garrabou, Josep Colomé i d'altres i els estudis elaborats per López Estudillo, Ramon Arnabat des d'un context del món del treball i del mutualisme, Raimon Soler des d'una òptica política i Jordi Pomés que parla del reformisme zuluetista.¹⁴ A part, hi ha les aportacions fetes per

6. Jordi POMÉS (1991), *Les «Mataró's Potatoes» i el cooperativisme agrari al Maresme (1903-1939)*. La Federació de Sindicats Agrícoles de Litoral, Barcelona, Caixa d'Estalvis Laietana.

7. Joan FUGUET SANS (1980), *El primer celler cooperatiu de Catalunya i de l'Estat espanyol: «La Sociedad de Trabajadores Agrícolas del pueblo de Barberà»*, Barcelona, La Caixa; Joan FUGUET i Andreu MAYAYO (ed.) (1994), *El primer celler cooperatiu de Catalunya. Centenari de la Societat de Barberà de La Conca (1894-1994)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-DARP; Andreu MAYAYO (1994), *La Conca de Barberà 1890-1939. De la crisi agrària a la guerra civil*, 2a. ed. Montblanc, CECB.

8. Jordi PLANAS MARESMÀ (1991), *Propietaris organitzats. Estudi de la Cambra Agrícola del Vallès (1901-1935)*, Granollers, Ajuntament de Granollers i (1994) *Catalanisme i agrarisme. Jaume Maspons i Camarasa (1872-1934)*. escrits polítics, Vic, Eumo.

9. Gemma TRIBÓ (1997), «El Sindicat Agrícola de Sant Boi de Llobregat (1909-1939)», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 10, p. 105-123; Josep CASANOVAS i PRAT (1997), «L'associacionisme agrari a Osona (1903-1939). Transformació i conflictivitat al camp osonenc contemporani», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 10, p. 85-104.

10. Antoni GAVALDRÀ TORRENTS (1989), *L'associacionisme agrari a Catalunya (el model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988)*, Valls, IEV.

11. Antoni GAVALDRÀ i Josep SANTESMASÉS (1993), *Història econòmico-social de les cooperatives agrícoles de Nulles (1917-1992)*, Valls, IEV; Enric VICEDO (1995), «De la Cofradía de Labradores a los sindicatos-cooperativas. Génesis de la alternativa de los hacendados, formas de asociación y resistencia campesina en la Cataluña occidental», *VII Congreso de Historia Agraria. Baeza, 31 de mayo a 3 de junio de 1995*, Jaén, Universidad de Jaén-Seminario de Historia Agraria; Josep Joan MATEU GONZÁLEZ (1996), «El cooperativisme agrari a les Garrigues: gènesi i evolució a Llardecans i Maials (1880-1962)», *Recerques*, núm. 34, p. 75-96; Josep SANTESMASÉS i OLLÉ (1996), *El cooperativisme agrari a Vila-rodona (1893-1939)*. Un exemple d'estructuració econòmica, social i política en la Catalunya vitivinícola, Vila-rodona, CEG; Josep Maria RAMON MUÑOZ (1997), *Associacionisme agrari a les comarques de Ponent. El cas de la Segarra durant el primer terç del segle XX*, treball de vuit crèdits d'iniciació a la recerca, IUHJV-UPF.

12. Pere SOLÀ i GUSSINYER (1994), «El mutualismo contemporáneo en una sociedad industrial. Anotaciones sobre el caso catalán (1880-1939)», a Santiago CASTILLO (ed.), *Solidaridad desde abajo*, Madrid; (1993), *Història de l'associacionisme català contemporani*, Barcelona, Generalitat de Catalunya; «La sociabilitat popular i la transmissió cultural i educativa al Baix Penedès: algunes dades per al seu estudi», a *Segon Seminari sobre Moviments Socials al Penedès celebrat al Vendrell el 1996*, IEP-Secció d'Història IEP, inèdit.

13. Emili GIRALT RAVENTÓS (1965), «El conflicto rabassaire y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1936», *Revista del Trabajo*, núm. 7.

14. De Ramon GARRABOU (1978), «La lluita per la propietat de la terra: la crisi de finals del segle XIX i la qüestió rabassaire», *L'Avenç*, núm. 10; de Josep COLOMÉ (1986), «El conflicte rabassaire a la comarca de l'Alt Penedès a finals del segle XIX», *II Col·loqui d'Història Agrària*, Barcelona; (1992), «Estructura de la propiedad y crisis agraria a finales del siglo XIX: la comarca del

Mayayo i Gavaldà sobre la implantació de l'anarcosindicalisme i de les *Hermandades de Labradores y Ganaderos* al Baix Penedès.¹⁵

En canvi, el cooperativisme vitivinícola penedesenc ha restat gairebé al marge de l'interès dels historiadors. Únicament durant els darrers anys algunes d'aquestes entitats han patrocinat estudis commemoratius com és el cas dels sindicats de l'Arboç, Calafell i Moja,¹⁶ treballs que tenen com a precedent una tesina sobre el Sindicat Agrícola del Vendrell llegida el 1972 a la UB.¹⁷ Finalment, cal esmentar algunes publicacions de començaments de segle que també es referiren parcialment al fenomen.¹⁸

En conjunt, doncs, crida força l'atenció el fet que no s'hagués dut a terme fins ara cap temptativa per estudiar globalment l'associacionisme agrari relacionat amb el cultiu, la transformació i la comercialització dels productes de la vinya, essent aquestes activitats les que més pes específic han tingut a les comarques penedesenques tant des d'un punt de vista social com econòmic fins a èpoques ben recents. Tot plegat contribuï a esperar un projecte de recerca que pretén ampliar els nostres coneixements sobre una de les estratègies associatives i productives —els cellers cooperatius— i la fenomenologia socioeconòmica que l'envoltà, que considerem essencials a l'hora de conèixer i entendre com es produï la transició de l'agricultura tradicional cap a la capitalista durant una etapa històrica excepcionalment difícil.

L'ENFOCAMENT DEL TEMA

Sabem que el neguit associatiu evolucionà en una conjuntura de crisi econòmica i social i que la situació fou especialment delicada a les comarques productores de vi que suportaren la càrrega afegida de la destrucció de les vinyes. Tot plegat possibilità que a la Catalunya del tombant dels segles XIX i XX sorgís i es desenvolupés un associacionisme agrari molt més ric i variat del que es donà

Penedès, a Ramon GARRABOU (coord.), *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, Madrid, MAPA; (1989), «Les formes d'accés a la terra a la comarca de l'Alt Penedès durant el segle XIX: el contracte de rabassa morta i l'expansió vitivinícola», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 8; (1997), «Las formas tradicionales de protesta en las zonas vitícolas catalanas durante la segunda mitad del siglo XIX», *Noticario de Historia Agraria*, núm. 13; també cal consultar la seva tesi doctoral; Antonio J. LÓPEZ ESTUDILLO (1989), «Federalismo y mundo rural en Cataluña (1890-1905)», *Historia Social*, núm. 3; Ramon ARNABAT I MATA (1992), *Els treballadors de Vilafranca al darrer terç del segle XIX*, Vilafranca, Museu de Vilafranca; (1994), «Las sociedades de socorros mutuos en la Cataluña rural 1879-1939», a CASTILLO (1994); (1997), «Conflictivitat i moviments socials en el segle XIX al Penedès», *L'Avenç*, núm. 215; Raimon SOLER BECERRO (1991), *Elecciones i política a Vilafranca del Penedès 1891-1903*, Vilafranca, Museu de Vilafranca; Jordi POMÉS, «La Federació Comarcal de Societats Obreres Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès (1919-1923): un intent reformista d'assolir la pau social al camp», *Segon Seminari sobre Moviments Socials, El Vendrell, 1996*, inèdit.

15. Andreu MAYAYO (1988), *Josep Torrents (1899-1943) pagès de Bellvei del Penedès, dirigent agrari català*, Tarragona, El Mèdol; Antoni GAVALDÀ TORRENTS (1996), *Las Hermandades de Labradores y Ganaderos - a l'inici de la postguerra. El cas del Baix Penedès*, Vilafranca, IEP.

16. Esteve CRUANYES I OLIVER (1995), *Cooperativa Agrícola i Caixa Agrària de l'Arboç. Apunts històrics, 1919-1995*, L'Arboç, Caixa Agrària de l'Arboç; COOPERATIVA AGRÍCOLA DE CALAFELL (1997), *1922-1997. Fundació i consolidació de la Cooperativa Agrícola de Calafell en els seus 75 anys de vida agrícola a Calafell*, Calafell; Antoni SAUMELL SOLER (1996), *75 anys després: el Sindicat Agrícola de Moja. Fundació i consolidació d'un projecte cooperatiu (1921-1936)*, La Caixa, i *L'associacionisme agrari al Penedès del primer terç del segle XX: la formació històrica de la Cooperativa Agrícola i Caixa Agrària de Llorenç del Penedès (1899-1936)*, en curs de publicació.

17. Maria Immaculada SOCIÀS BATET (1972), *Sindicato Agrícola de Vendrell (1906-1939)*, UB.

18. Destaquem aquí únicament l'exemple més representatiu de totes aquestes: Isidre CAMPLOCH ROMEU (1917), *Cellers Cooperatius de producció i venda*, Barcelona, Fidel Giró Impressor.

a la resta de l'Estat. En aquest context, els grups socials dominants intentaren, lògicament, preservar i a ser possible reforçar el seu domini tradicional del medi rural. Una de les estratègies adoptades per aconseguir-ho fou el foment de determinades institucions, des de les intrínscament dedicades a la defensa dels seus interessos de classe, com ara les cambres i les associacions de propietaris, fins a les de caire professional amb pretensions socialment integradores, com fou el cas de bastants cellers cooperatius que foren pensats com a microclimes on s'havia de produir un procés d'acció-reacció que pretenia salvar el món rural de la crisi vinícola i posar-lo a l'alçada dels nous reptes productius, tecnològics i comercials. Alhora, quedava clar també que aquestes entitats havien de contribuir a preservar les relacions socials i econòmiques tradicionals.

Però pel que han demostrat estudis que ens han precedit a d'altres comarques catalanes i també a algunes contrades franceses i italianes, el cooperativisme vitivinícola tingué en determinats llocs uns orígens i una orientació clarament populars.

La manca de treballs sobre el fenomen en l'àmbit del Gran Penedès ens convidava a esbrinar com sorgí, com es desenvolupà i quina orientació adoptà aquesta mena de cooperativisme a casa nostra. Per assolir aquest objectiu calia investigar què hi havia darrera del doble vessant econòmic i social del cooperativisme vitivinícola que s'implantà a les comarques penedesenques durant les primeres dècades del segle xx.

El doble enfocament social i econòmic de la qüestió fou aplicat en primer lloc al cas específic del Sindicat Agrícola del Vendrell, entitat modèlica segons les fonts de l'època, amb l'objectiu d'intentar trobar resposta a un conjunt d'interrogants i de validar, ampliar, desestimar o modificar parcialment, segons els casos, unes hipòtesis que ens havíem plantejat d'antuvi.

Des d'un punt de vista social calia esbrinar d'on sorgiren les propostes per a la fundació del Sindicat, com influí el teixit associatiu local i quin paper exerciren els propagandistes comarcals i forans i quin missatge social difonien. També interessava estudiar l'adscripció socioeconòmica dels grups que portaren la iniciativa fundacional i la direcció del celler cooperatiu i quins interessos sociopolítics representaven. A continuació, calia veure com influïren uns i altres en l'orientació ideològica, social i econòmica de l'entitat. Tot seguit s'havia de posar l'atenció en l'estructura social interna del Sindicat, és a dir, quina mena d'individus accediren preferentment a formar part de l'entitat i com es repartiren internament en els rols socials, econòmics, el control de la gestió, etc. A continuació es feia necessari esbrinar quin fou l'abast dels serveis socials que el Sindicat podia oferir als socis. I, finalment, calia comprovar fins a quin punt el Sindicat es plantejà actuar com una institució que volia defensar els interessos globals del sector i fins a on acabà per esdevenir un mecanisme d'enquadrament social que perseguia per damunt de tot la preservació de l'*statu quo* social i econòmic vigent enfront d'altres formes organitzatives més populars que qüestionaven amb més o menys intensitat l'ordre establert.

Des d'un punt de vista econòmic, calia fixar quatre àmbits d'estudi. Primer: com es desenvoluparen els processos de consolidació patrimonial de l'entitat i quines dificultats aparegueren en aquest camp. Segon: quines estratègies de finançament foren emprades a l'hora d'assolir els objectius del punt anterior. Tercer: com s'assolí l'accés a unes noves tecnologies que resultaven del tot necessàries si es volia fer front als nous reptes productius i comercials. I quart: quines vi-

cissituds afectaren la política comercial adoptada i quines respostes s'intentaren cercar des del Sindicat per fer front a la crisi vinícola i per aconseguir una millor comercialització dels productes de la vinya.

A continuació calia comprovar fins a quin punt tot allò que havíem observat al model vendrellenc era generalitzable al conjunt de les altres entitats cooperatives que es fundaren a l'Alt i el Baix Penedès durant aquells anys. Per aconseguir-ho calia aplicar en altres cellers cooperatius tots aquests paràmetres analítics que acabem d'exposar sumàriament referits al cas vendrellenc. Alhora, s'havia d'investigar el grau d'arrelament i la importància social i econòmica que experimentà el moviment cooperatiu vitivinícola a la contrada. Això volia dir intentar contextualitzar i calibrar socialment i econòmicament la grandària del desplegament del fenomen i esbrinar les causes del seu èxit o del seu fracàs quant a la implantació global en l'àmbit territorial, i també pel que fa a la consolidació material de les entitats fundades. Al mateix temps, s'havia de confirmar o desmentir si els sindicats foren entitats capaces de donar sortida a les necessitats més urgents dels seus associats tant pel que fa al vessant dels serveis socials com pel que fa referència a l'economicoempresarial. O dit d'una altra manera: si els sindicats foren la solució a les demandes de modernitat tecnològica (no únicament per elaborar els vins sinó també per altres aspectes prou importants per a les economies familiars, com per exemple poder llaurar amb tractor, anar al trull o batre a màquina). Si contribuïren significativament a l'adquisició per part dels socis d'*inputs* externs (adobs químics, etc.) cars i cada cop més necessaris en una agricultura en procés d'abandó de les velles pautes tradicionals. Si aquestes entitats tingueren capacitat per donar suport financer adequat als seus associats (el tema de l'accés al crèdit) i cobertura mutual segons els casos. I, finalment, el tema cabdal a l'hora d'avaluar la viabilitat empresarial dels cellers comunals: esbrinar si se'n sortiren de solucionar adequadament un dels problemes capitals amb què s'enfrontava el món vitivinícola durant aquell període històric: la necessitat de contrarestar els efectes negatius que sobre els preus dels vins provocava la creixent saturació dels mercats combinada amb els efectes inherents a l'estructura productiva i comercial vigent.

UN BALANÇ DE RESULTATS

Des d'un punt de vista de l'anàlisi social hem pogut constatar que l'entrellat associatiu en l'àmbit local actuà a gairebé tot arreu com el microclima on aparegueren els cellers cooperatius. Al Vendrell, les entitats protagonitzades i apadrinades pels propietaris i comerciants locals, com ara la Cambra Agrícola, el Centre Industrial i les associacions «La Vinya» i l'Associació Agrícola del Vendrell actuaren com a autèntiques pedreres de la primera fornada de socis del Sindicat. Alhora, però, també s'incorporaren socis provinents d'organitzacions de caire popular com ara la cooperativa *La Reforma* i individus sorgits de les files de les organitzacions obreristes i republicanes de la localitat.

Als altres casos es detecten també fenòmens similars. Tant és així que podem ben dir que a tot arreu la fundació de cellers cooperatius vingué a alimentar el dualisme sindical en l'àmbit local, com hem pogut observar a Llorenç, Moja, la Granada o les Cabanyes. Però aquest fet no havia de suposar en cap cas la repetició en l'àmbit penedesenc del que succeí a contrades veïnes com ara l'Alt Camp o la Conca de Barberà, on el dualisme sindical afectà també els cellers cooperatius.

Les característiques i l'amplitud del fenomen estigueren en concordança amb un context de crisi social i econòmica en una etapa de reajustament de les condicions productives, tecnològiques i comercials. La força intermitent del conflicte rabassaire, els problemes derivats de la mort de les vinyes i de la necessitat de reconstruir-les, l'increment de les despeses de cultiu de la nova vinya i la subsegüent baixada de les rendes agràries que aquest fet comportava, l'accentuació de les crisis de malvenda a partir de començaments dels anys vint i l'augment de les tensions socials durant el Trienni Bolxevic foren, entre d'altres factors, testimonis d'una lluita a dues bandes.

Per un costat, els pagesos necessitaven adequar les seves economies familiars a la nova situació. Això volia dir intentar no perdre pistonada en el seu nivell de rendes (no pagar ells sols la crisi), accedir a les noves tecnologies i als nous productes que es feien necessaris per rendibilitzar de la manera més òptima possible les seves produccions vitivinícoles, lluitar amb eficàcia contra les crisis dels preus del vi i, sobretot, reforçar els moviments reivindicatius encaminats a defensar l'accés a la plena propietat de la terra que treballaven, estratègia entesa com la manera més idònia de fer front a la nova situació.

Al seu torn, la propietat tradicional es va haver d'implicar més directament en les despeses i les tasques de cultiu, és a dir, compartir el cost de la crisi i dels canvis que els nous temps exigien i s'hagué d'esforçar per preservar l'equilibri tradicional de forces al món rural. La consecució d'aquests objectius implicava l'adopció de mesures per protegir i, a ser possible, augmentar el seu nivell de rendes i la subscripció d'iniciatives polítiques i socials per desviar la creixent pressió que l'estament pagès exercia damunt de la propietat de la terra.

L'amenaça que les pressions i les formes d'organització col·lectiva de caire popular suposaven per al repartiment tradicional dels rols socials i econòmics i la relació que aquest fet tingué amb el sorgiment i desenvolupament del cooperativisme vitivinícola a les contrades penedesenques se'ns fa evident a partir del moment que constatem que dels vuit cellers cooperatius que es fundaren, com a mínim cinc es posaren en marxa en ple «Trienni Bolxevic». Alhora, cal destacar també com a arguments de pes la forta caiguda dels preus del vi a partir de l'acabament de la Primera Guerra Mundial i la necessitat d'accedir a les noves tecnologies vitivinícoles. Aquest binomi renovació tecnològica - lluita contra la crisi vinícola l'hem trobat a tot arreu com el justificant fundacional dels cellers, ja des del cas més matiner, com fou el del Vendrell el 1911.

Tot plegat suposà el bastiment d'unes entitats amb un notable aiguabarreig intern tant des del punt de vista social com econòmic i ideològic. Alhora, però, es detecta gairebé sempre un clar lideratge exercit pels elements més benestants o persones afins que, malgrat això, no implicà en tots els casos que els propietaris acomodats es possessin al capdavant dels cellers cooperatius.

El que resultava essencial a tot arreu era la tasca prèvia de sembrar la llavor. Aquí és on rau la importància de la feina feta pels propagandistes. Els postulats del cooperativisme interclassista d'orientació benestant foren a bastament divulgats per la contrada. En aquesta tasca hi participaren institucions oficials, com ara l'Estació Enològica de Vilafranca, i la Mancomunitat, les entitats col·lectives més representatives dels propietaris catalans (UVC, IACSI, FACB), panegiristes laics i eclesiàstics agermanats sota el paraigua dels postulats de l'agricultura d'ordre, com el vilanoví Teodor Creus, el capellà oriünd de Sant Sadurní Josep Maria Rovira o l'advocat vilafranquí Pau Benach, i

entusiastes divulgadors locals entre els quals apareixen gent aliena a les feines agrícoles com ara mestres d'escola i capellans.

El que acabem d'exposar contribueix a aclarir per què els cellers que es fundaren acabaren per adoptar el model avalat pels estaments d'ordre i les institucions oficials de l'agricultura catalana, malgrat que la seva infraestructura interna fos heterogènia tant des d'un punt de vista social com econòmic o ideològic.

D'altres aspectes de la qüestió poden ampliar l'explicació del fenomen que fins ara venim desgranant únicament des d'un punt de vista de l'anàlisi social.

En primer lloc, l'heterogeneïtat de la composició social interna dels sindicats estava pensada per recrear aquell ideal unitari del món rural tan defensat des de les files de l'agrariisme benestant. Així, els cellers cooperatius havien d'actuar com a oasis preservadors de la pau social i de l'ordre tradicional on havien de conuiuere agermanats sota interessos comuns els propietaris distingits al costat dels propietaris mitjans, dels petits i dels parcers sense gens de terra pròpia.

En segon lloc, l'esperit integrador d'aquesta mena d'entitats es féu evident també de la mà d'un aiguabarreig ideològic considerable amb presència de gent del món dels partits dinàstics, republicans, catalanistes, rabassaires, gent provinent de les files del catolicisme social, etc. L'assumpció per part de col·lectius pagesos més o menys nombrosos i no necessàriament alineats amb postulats polítics conservadors del model de cooperativisme vitivinícol més divulgat, contribuï a reforçar el pluralisme ideològic intern, encara que no a tot arreu això es reflectís a l'hora de participar en els òrgans de gestió i en la presa de decisions.

En tercer lloc, però, i malgrat la diversitat de les situacions socials i ideològiques ja apuntades, l'orientació dominant que adquiriren aquestes entitats es manifestà en l'existència d'uns lideratges ben definits que es traduïen en un control estricte dels òrgans de gestió. En uns casos el control que exercia una minoria qualificada resultava més evident. Aquest fou el cas del Vendrell on amb el pas dels anys la petita minoria dirigent reforçà el seu control de l'entitat i n'enfortí el tarannà conservador sobretot a mesura que s'anava enverinant el clima social del país. En d'altres llocs com ara les Cabanyes, Llorenç o Banyeres, la baixa participació social en les tasques de gestió podia obeir a factors com ara el pseudomonopoli que podien imposar els socis fundadors, l'abandó de les seves obligacions per part de les majories socials o la manca de preparació d'una part dels socis. La concatenació de tots aquests factors caracteritzà una gestió interna poc democràtica que hem definit com a «elitisme forçat de doble vessant» que resulta aplicable fins i tot a aquells casos on es detecta una més alta participació dels socis a les juntes directives.

L'adopció d'aquest model associatiu avalat i divulgat des de les files de l'agricultura d'ordre per bastir el moviment cooperatiu vitivinícol penedesenc del primer terç del segle xx, tingué, juntament amb d'altres factors que exposarem tot seguit, conseqüències negatives per a l'expansió del fenomen. Els cellers cooperatius penedesencs no pogueren adquirir la necessària força col·lectiva ni demostraren capacitat d'organització sectorial per constituir-se en una alternativa productiva i comercial que pogués acabar tenint un pes específic suficientment important com per poder influir favorablement de manera decisiva en el sector. Així, en l'anàlisi dels factors que obstaculitzaren un major desenvolupament del moviment cooperatiu vitivinícol hi trobem una bona colla de condi-

cionants d'origen intern i extern que estigueren relacionats tant amb el vessant social com amb l'economicoempresarial d'aquesta mena d'entitats.

En resum, les causes que explicarien el fenomen són complexes, però sembla evident que el fort endeutament sense gairebé suport oficial i els grans sacrificis que hagueren de fer els socis durant l'etapa d'arrencada cal considerar-los com un poderós escull que degué contribuir a crear un efecte inhibitori a l'hora de captar nous efectius humans i a l'hora d'aconseguir engrescar noves fundacions. Al seu torn, la notícia dels modestos resultats comercials aconseguits degué causar els mateixos efectes. D'altra banda, el model d'ordre pretesament integrador no resultava atractiu per a amplis sectors pagesos ideològicament no afins. Tampoc cal oblidar que l'estament d'ordre animà a tot arreu a la fundació de sindicats, però a l'hora de la veritat en força casos restà al marge. Aquest fet degué reforçar la desconfiança d'una part important dels pagesos de la comarca que tendien a veure aquests cellers com a «instruments dels propietaris». Així mateix, l'augment dels antagonismes socials a partir de començaments dels anys trenta no afavorí precisament l'enfortiment d'aquest moviment cooperatiu, que havia adoptat una actitud possibilista enfront de la qüestió social. Finalment, la continuïtat dels cellers pagesos que es perfeccionaren i seguiren elaborant vi durant molts anys reforçava la via individual per fer front als nous reptes productius i comercials i afeblia l'oferta cooperativa que es presentava en aquest àmbit, que passava a gaudir d'un interès secundari.

A part de tot el que hem dit fins aquí, per acabar d'entendre el com i el perquè de les dificultats que patí aquest moviment associatiu, cal ampliar la informació sobre tres aspectes fonamentals de la qüestió: la feblesa de les infraestructures de serveis socials, les dificultats relacionades amb l'obtenció de recursos financers i el bastiment patrimonial i el fracàs o la manca, segons els casos, d'una política comercial que, al nostre entendre, hauria d'haver tingut com a principal objectiu fer-se «un lloc al sol» enmig dels circuits comercials tradicionals.

Pel que fa al primer dels tres aspectes esmentats, els sindicats penedesencs feren un considerable esforç per ampliar les seves bases socials tot oferint un conjunt de serveis com ara la compra comuna d'adobs, el mutualisme, el crèdit i l'estalvi, l'adquisició de maquinària, com ara tractors i batedores, la creació de trulls d'oli, etc.

En tots els casos estudiats, sembla clar que la dotació d'una infraestructura interna de seccions i de serveis restà en funció dels interessos dels grups dirigents, però també i sobretot dels que deien els conjunts de les masses socials dels sindicats. Així ho hem vist a Llorenç, Moja, les Cabanyes o Banyeres, on sembla observar-se que el foment de determinades activitats guardava relació amb les disponibilitats i les prioritats d'unes masses socials situades majoritàriament en l'àmbit de la petita i mitjana pagesia. Això suposava que els cellers cooperatius havien de fomentar la diversificació de la seva oferta de serveis socials i econòmics per donar sortida a les reivindicacions i a les necessitats d'uns col·lectius socials que es trobaven a cavall entre les velles estratègies d'auto-reproducció característiques de les petites economies familiars agràries i les necessitats que a aquests col·lectius se'ls presentaven de forma creixent com a conseqüència d'haver de comercialitzar i adinerar de la millor manera possible l'excedent agrari que produïen. D'altra banda, els sindicats necessitaven captar efectius humans en un àmbit social on les altres formes associatives de

caire més popular ja intentaven donar resposta a aquestes necessitats a través del cooperativisme de consum, el mutualisme i les altres modalitats associatives que configuraven aquella «olla magmàtica» en paraules de Pere Solà, que ha estudiat el fenomen.

Amb tot, el cooperativisme vitivinícol penedesenc quan intentà potenciar i mantenir les dues funcions clàssiques —la relacionada amb els serveis socials i l'economicoempresarial— es quedà a mig camí atès el seu caràcter minoritari i la baixa incidència social, econòmica i comercial que exercí en el conjunt de les terres penedesenques. Les entitats fundades foren poques i la força que adquiriren no posà mai en perill l'equilibri tradicional de forces del món vitivinícol comarcal.

La resposta a aquesta darrera afirmació, que fins ara l'hem enfocada i justificada atenent sobretot els aspectes més socials de la qüestió, s'acaba de confirmar si parem atenció en els aspectes econòmics i empresarials d'aquests projectes associatius. Això ens obliga a concentrar el nostre interès en les vicissituds que afectaren determinats aspectes estructurals dels sindicats, com ara els processos de dotació patrimonial i tecnològica, les polítiques de finançament i d'obtenció de recursos i les polítiques comercials.

Pel que fa al tema financer i patrimonial, les entitats estudiades empraren una desena llarga d'estratègies de finançament, la majoria de les quals foren àmpliament compartides, la qual cosa fa que puguem parlar de l'existència d'un model generalitzable al conjunt dels casos estudiats.

De tot plegat, però, n'hem de destacar l'aspecte més essencial: els cellers cooperatius penedesencs es caracteritzaren per una important fragilitat financera agreujada pel recurs constant que feren dels diners de procedència externa.

Aquest darrer extrem tingué una importància decisiva, ja que les disponibilitats de capitals dels socis sempre foren migrades i, d'altra banda, el suport que oferiren les institucions de crèdit oficial fou purament testimonial.

Aquesta fragilitat i dependència financera actuà com un fre a l'hora de fer nous projectes i inversions de cara al futur. L'esforç s'hagué de concentrar a cobrir les despeses efectuades durant l'etapa d'arrencada i a desempallegar-se tan aviat com fos possible de les càrregues financeres assumides. En gairebé tots els casos, les inversions en béns immobles i maquinària patiren un procés de congelació que afectà el creixement patrimonial dels cellers cooperatius comarcals als pocs anys de la seva fundació.

Encara que no hem de perdre de vista que durant els anys immediatament posteriors al muntatge de les instal·lacions fos lògic que s'aturessin les inversions, tot sembla apuntar que l'esforç fet durant la fase d'arrencada i la posterior adopció de polítiques d'austeritat acabà per condicionar ja a mitjà termini la modernització tecnològica dels cellers cooperatius. Alguns dels casos que hem pogut estudiar amb més detall (Llorenç, Moja, les Cabanyes i Banyeres) semblen demostrar-nos que la congelació de les inversions coincidí amb un cert estancament també pel que fa a les masses socials. La crisi vinícol i la topada amb la realitat, una vegada superada l'eufòria dels anys inicials, s'imposaren a tot arreu.

D'altra banda, el fenomen de les desafeccions socials contribuí també a accentuar les dificultats financeres i a destorbar la consolidació patrimonial, ja que l'estructura organitzativa interna de

les cooperatives resultava i resulta vulnerable davant d'una possible descapitalització provocada per l'abandó d'una part important de la seva massa social. Al mateix temps, a la majoria dels cellers cooperatius estudiats s'observa que a mesura que passaven els anys, a part de les baixes efectives de socis, es produïa una contracció de les activitats de molts dels que continuaven. El fenomen resulta observable a les llistes de cargues de vi i a les dels estalvis de les llibretes de les caixes rurals, i fa pensar en allò que alguns estudiosos del tema han definit com a «abandó informal» d'una part de les masses socials dels sindicats per diferenciar aquesta situació de la dels socis que havien causat «baixa formal».

Al mateix temps, les dificultats financeres i les altres limitacions que ja hem exposat degueren contribuir a accentuar les mancances de l'altre gran pilar dels sindicats: la política comercial. Qualsevol esforç que s'hagués intentat per introduir-se directament als mercats nacionals i internacionals vinícoles havia de comptar amb la realització d'un bon grapat d'inversions prèvies, i el mateix cal afegir en el cas que s'hagués volgut portar a terme una política d'embotellament semblant a la practicada durant aquells anys per sindicats com ara els d'Allella o Vila-rodona.

Les paraules escrites per I. Campillonch, enginyer ajudant de l'Estació Enològica de Vilafranca en el seu ja esmentat treball de 1917 acabaren per esdevenir profètiques pel que fa als cellers cooperatius penedesencs.

[...] és probable que les noves cooperatives que es fundin prenguin per model l'organització simple del tipus de cooperativa vinícola a l'engròs, sense passar per la criança i l'embotellat, fiant, en canvi, a un bon útilatge i a les prescripcions enològiques el benefici a obtenir [...].

Les escadusseres temptatives que en sentit contrari es portaren a terme en alguns llocs no fructificaren. Els sindicats comarcals no van poder, no van voler o no van saber orientar la seva producció per un altre camí que no fossin els circuits tradicionals del comerç vinícola ja existents.

De resultes de tot plegat, pensem que la tesi tradicional que els sindicats contribuïren a esmortir les crisis de malvenda cal matisar-la. No pretenem discutir ni negar els efectes beneficiosos que, sens dubte, s'hagueren de desprendre d'una major concentració de l'oferta, entre els quals no convé menysprear la possibilitat que els comerciants creessin temporalment una mena d'efecte *dumping*. Però, alhora, cal tenir present que l'excessiva flexibilitat que en alguns casos s'aplicava a l'hora de lliurar la verema als cellers cooperatius i, d'altra banda, la infiltració de comerciants i corredors a l'interior de les masses socials d'alguns dels casos estudiats, havia, necessàriament, d'influir en la fidelitat social d'alguns membres dels sindicats que podien cedir fàcilment a la temptació d'actuar comercialment fora del marc associatiu.

D'altra banda, als cellers cooperatius els devia resultar extremadament difícil aplicar una flexibilització de l'oferta en funció de la situació dels mercats, cosa que sí que podien fer els comerciants.

En tot cas, podem afirmar que la incorporació als mercats tradicionals del vi de la producció dels sindicats no suposà el sorgiment de cap mena d'estructura comercial rival que posés en perill el control tradicional que els grans comerciants de la comarca i de les contrades veïnes exercien directament o a través de les seves delegacions locals i de les xarxes de corredors a comissió que treballaven per ells. D'altra banda, per constituir una alternativa comercial vàlida, possiblement hauria

estat necessari adoptar alguna mena d'estratègia unitària entre els diferents cellers cooperatius, cosa que tampoc s'arribà a portar mai a terme.

La reconstrucció dels circuits comercials que, majoritàriament, empraren els cellers cooperatius penedesencs durant el període estudiat, juntament amb el fracàs de les escadusseres temptatives que efectuaren per introduir directament els seus productes al mercat semblen suggerir-nos que el control oligopolístic exercit pel comerç tradicional tingué força més a veure en la dinàmica comercial del que sovint s'havia dit.

Hí ha, però, encara dos factors més a tenir en compte a l'hora de sospesar la força dels comerciants: en primer lloc, cal recordar que el progressiu abandó del sistema de venda a través de concursos subhasta a plecs tancats allà on existí demostra fins a quin punt els sindicats havien perdut amb el temps la poca iniciativa comercial que havien tingut de bon principi. En segon lloc, hem de destacar que la insistència a fer ús del sistema de vendes individuals degué jugar a favor dels interessos dels comerciants privats, ja que els havia de resultar més fàcil tractar amb pagesos individuals o amb grups de socis no gaire nombrosos. Finalment, no oblidem que unes masses socials majoritàriament d'origen modest no es podien permetre el luxe d'esperar durant massa temps l'obtenció d'uns ingressos que els havien de permetre, en molts casos, senzillament anar tirant.

Així, doncs, pensem que la suma de tots aquests factors degué contribuir —juntament amb la crisi dels mercats mundials i la del mercat interior on, com sabem, feia força anys que venia impactant negativament el problema dels alcohols industrials i el de les imitacions d'allò que en la terminologia de l'època en deien «vinos exóticos»— al fet que els preus que obtenien els socis dels sindicats no se situessin en una posició excessivament avantatjosa respecte dels que aconseguien els pagesos no associats de la comarca.

En conjunt, podem concloure que la fallida de les expectatives posades en unes entitats que s'havien fundat, sobretot, per fer front al problema de la comercialització del vi, suposà un important escull per a un major desenvolupament d'aquest model associatiu en un moment històric en què es feia evident la necessitat d'instruments vàlids per afrontar els reptes d'uns mercats capitalistes en expansió.

Tot sembla apuntar que a començaments dels anys trenta el model de funcionament adoptat pels cellers cooperatius penedesencs es trobava davant d'una mena de triple contradicció. D'una banda, la funció social que podia exercir estava força limitada per la modesta activitat protagonitzada per les seccions menors. De l'altra, els sindicats tampoc podien presentar-se en societat com unes institucions defensores dels interessos de classe d'uniques masses socials majoritàriament integrades per petits i mitjans propietaris i per tercers, però que havien adoptat el model associatiu de l'agricultura d'ordre. I, finalment, tampoc podien justificar uns resultats prou engrescadors quant a la funció econòmica, especialment la relacionada amb la transformació i la comercialització dels productes de la vinya. Tot plegat fa suposar que el cooperativisme vitivinícola penedesenc del període es quedà força lluny d'assolir uns objectius que havien estat l'objecte del desig de tots aquells que hi posaren des del començament il·lusions, esforç personal i patrimoni.

Amb tot, però, l'allau de dades i d'informacions sobre activitats internes, estratègies comercials i financeres, etc. no ens ha de distreure de l'objecte central del nostre interès: l'estudi del coo-

perativisme vitivinícola penedesenc vist no únicament com una iniciativa de caire professional o empresarial per fer front als nous reptes d'un món productiu i comercial en plena transformació.

Tot i que aquest vessant de la qüestió cal considerar-lo com a fonamental a l'hora d'analitzar el desenvolupament històric del fenomen —aconseguir accedir a la modernitat tecnològica i vendre millor eren aspectes que tocaven el voraviu de tots els sectors implicats— ens cal no perdre de vista un altre factor que, al cap i a la fi, cal considerar-lo també com a essencial en la tasca a realitzar per aquesta mena d'institucions: la funció social, entesa, en aquest cas, no com una oferta de serveis als socis tal com ho hem plantejat més amunt. El cooperativisme vitivinícola penedesenc, com a model associatiu inspirat des de les files de l'agricultura d'ordre, estava encaminat a exercir una funció social de més gran abast que, fins i tot, podia entrar, a voltes, en contradicció amb les conviccions i els interessos d'alguns dels seus protagonistes de base: la preservació de les estructures econòmiques i de les relacions socials tradicionals al camp.

És en aquest punt quan, al nostre entendre, convé destacar que la vertebració d'aquest cooperativisme es basà en una dialèctica innovació/conservació que perseguia uns objectius socials i econòmics força ben definits.

En primer lloc, associar-se volia dir ajuntar esforços per accedir a l'ansuada modernitat tecnològica i per fer front als nous reptes comercials. Pel que fa a aquests aspectes podem ben dir que hi havia —almenys a priori— un clar propòsit innovador malgrat que, com sabem, ben aviat les expectatives creades s'hagueren de revisar a la baixa.

Però en segon lloc, associar-se volia dir també i, sobretot, conservar. Aquest extrem es confirma quan comprovem que a través de les seccions menors s'intentà donar suport a les necessitats dels socis més modestos. Amb això es pretenia contribuir a preservar les petites economies pageses, tot i que el sistema elegit mai les podria treure de la precarietat ni estava pensat per resoldre els problemes més importants que afectaven aquests col·lectius socials. Alhora, trobem també confirmació de la tendència conservadora quan observem que els projectes cooperatius nasqueren avalats, apadrinats i assessorats per personatges i institucions que representaven en la major part dels casos els interessos de l'agricultura benestant. La nostra hipòtesi se segueix refermant quan constatem que el suport financer i la gestió interna restaren normalment a mans de sectors propers a plantejaments moderats i, per tant, proclius al manteniment dels rols socials tradicionals. Quan hem trobat gent de tarannà més progressista al capdavant dels sindicats, s'ha tractat, normalment, de personatges força allunyats de plantejaments maximalistes, tant des d'una òptica política com pel que fa a la problemàtica social dintre de la qual destacava, com és ben sabut, el conflicte rabassaire. Un altre aspecte que ve a refermar l'orientació conservadora del moviment associatiu se'ns fa evident quan comprovem que l'aparició del cooperativisme vitivinícola no suposà cap innovació espectacular en la dinàmica comercial vigent a la comarca a l'hora de vendre els vins. I, finalment, el tarannà majoritàriament moderat d'aquestes entitats s'acaba de confirmar quan observem que els panegiristes i els grans defensors del model associatiu reiteraren una i una altra vegada de manera ben explícita que el gran objectiu era la preservació de la pau social i amb ella la defensa de l'estructura tradicional de la propietat de la terra.

L'accés a la propietat de la terra per part dels pagesos. Aquest era el gran debat a les comar-

ques vitivinícoles catalanes durant aquell període. El paper a jugar pels sindicats vitivinícoles penedesencs en aquest tema ens il·lumina sobre allò que hem de considerar com l'aspecte més important de la qüestió: per damunt de propostes renovadores en el camp de les tecnologies, per damunt d'estratègies per intentar obtenir un millor preu per als vins, per damunt dels serveis socials que es podien oferir als socis, allò que resultava essencial per a la major part dels impulsors i defensors del model associatiu estudiat era el retorn a l'ordre i, per tant, l'oblit del vell somni d'accés a la propietat de la terra. En un país trasbalsat de manera intermitent pel conflicte rabassaire que s'accentua a mesura que ens endinsem en la quarta dècada del segle; en un món rural cosit per una expessa xarxa associativa d'arrel popular que presentava gran quantitat de tendències, el cooperativisme vitivinícol d'arrel benestant de les comarques penedesenques intentà erigir-se en un dels corrents associatius preponderants a còpia de jugar un rol de possibilitats, quan no obertament conservador, enmig d'un clima social cada cop més polaritzat que acabaria esclatant el juliol de 1936.

Així fou com aquest model associatiu intentà arrelar socialment a les contrades penedesenques a còpia d'alimentar solidaritats verticals que serviren per captar efectius socials de procedència diversa sota la consigna d'una solució satisfactòria als principals reptes productius i comercials. En aquest cas, l'establiment de vincles de caire interclassista podia arribar a funcionar ja que, almenys parcialment, es donaven coincidències d'interessos entre els diferents grups socials implicats. En canvi, el model cooperatiu escollit no podia garantir aquestes mateixes solidaritats verticals quan es tractava de parlar de reformes socials avançades entre les quals el problema de la propietat de la terra ocupava un lloc d'honor. D'aquesta manera, des de les files de la petita i de la mitjana pagesia, alhora que es potenciaven les reivindicacions per esdevenir propietaris de la terra que treballaven, en sorgiren els protagonistes socials majoritaris d'unes entitats —els cellers cooperatius— que acabaren actuant, almenys parcialment, com uns instruments que contribuïren a barrar el pas a aquesta aspiració.

Tot comptat i debatut, les esperances dipositades des de bon començament en aquest corrent associatiu s'havien de veure afectades i en bona mesura defraudades tant pels desajustos socials i econòmics inherents a la mateixa estructura interna d'aquestes entitats com per una conjuntura històrica tremendament difícil que acabaria obstaculitzant una major expansió de l'associacionisme vitivinícol a les comarques penedesenques durant el període històric que hem pretès estudiar.